

Jacek Kot, Marek Kucharczyk

**PILOTAŻOWE PROGRAMY ZARZĄDZANIA
OBSZARAMI NATURA 2000
„MAŁOPOLSKI PRZEŁOM WISŁY”,
„PRZEŁOM WISŁY W MAŁOPOLSCE”
I „DOLINA ZWOLENKI”**

Streszczenie

Przy wsparciu finansowym Unii Europejskiej, w ramach Porozumienia Bliźniaczego PHARE PL/IB/2001/EN/02 „Wdrażanie Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 na terenie Polski”, wykonane zostały opracowania planów ochrony dla wybranych obszarów zgłoszonych do sieci NATURA 2000. Program realizowany był przez IUCN przy wsparciu Ministerstwa Ekologii i Zrównoważonego Rozwoju Republiki Francuskiej i Ministerstwa Środowiska Rzeczypospolitej Polskiej. Przygotowanie planów zarządzania wybranych pilotażowych obszarów zgłoszonych do sieci NATURA 2000 miało na celu także opracowanie metodologicznych narzędzi zarządzania obszarami.

W ramach projektu opracowane zostały m.in. programy zarządzania dla dwóch zatwierdzonych obszarów: ptasiego „Małopolski Przełom Wisły” (PLB140006) i siedliskowego (habitat) „Dolina Zwolenki” (PLH140008) oraz projektowanego obszaru siedliskowego „Przełom Wisły w Małopolsce”.

Sformułowano następujące cele strategiczne dla ochrony siedlisk i gatunków ww. obszarach:

I. Podtrzymanie naturalnych procesów kształtujących dolinę Wisły, zachowanie warunków siedliskowych do funkcjonowania ekosystemów, w szczególności zachowanie, a w razie potrzeby przywrócenie właściwych stosunków wodnych oraz utrzymanie wysokiej jakości i właściwego składu fizykochemicznego wód.

II. W ekosystemach leśnych i zadrzewieniach doliny Wisły strategicznym celem jest zachowanie bądź renaturyzacja powierzchni zajętych przez siedliska łąkowe i grądowe oraz utrzymanie bądź poprawa warunków funkcjonowania związanych z nimi gatunków, przede wszystkim ptaków. Następnym strategicznym celem dla ochrony obszaru Przełomu Wisły w Małopolsce jest zabezpieczenie siedlisk związanych z użytkowaniem rolniczym: (a) siedlisk łąkowych poprzez utrzymanie bądź przywrócenie ekstensywnego użytkowania łąkowego i wypasowego; (b) muraw kserotermicznych z cennymi gatunkami roślin i zwierząt.

III. Niezbędne jest utrzymanie drożności korytarza ekologicznego Wisły na całej długości rzeki od źródeł po ujście. W tym celu niezbędne jest odsunięcie wałów od głównego koryta rzeki.

IV. Dla ochrony siedlisk i gatunków występujących w Dolinie Zwolenki strategiczne znaczenie posiada zachowanie istniejących stosunków wodnych.

Słowa kluczowe: Wisła Środkowa, ochrona przyrody, Natura 2000, program zarządzania ochroną

REALIZACJA PILOTAŻOWYCH PROGRAMÓW ZARZĄDZANIA

Ustawodawstwo Unii Europejskiej nakłada na nas nowy obowiązek w dziedzinie ochrony przyrody – wyznaczenie, powołanie i utrzymanie obszarów ochrony. Obszary ochrony w ten sam sposób wyznaczone we wszystkich krajach Unii będą tworzyć ogólnoeuropejski system ochrony przyrody o nazwie Natura 2000. Jego podstawowym celem jest ochrona cennych pod względem przyrodniczym i zagrożonych składników różnorodności biologicznej w państwach Unii Europejskiej.

Polska, w ramach procesu integracji z Unią Europejską, została zobowiązana do wyznaczenia na swoim terytorium Sieci Natura 2000. Każdy kraj członkowski będzie musiał we własnym zakresie wypracować sposób i zakres podejmowanych działań ochronnych. W związku z tym w ramach Porozumienia Bliźniaczego „Wdrażanie Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 na terenie Polski”, przy udziale ekspertów Ministerstwa Ekologii i Zrównoważonego Rozwoju Republiki Francuskiej, Federacji Francuskich Przyrodniczych Parków Regionalnych i Ministerstwa Środowiska Rzeczypospolitej Polskiej wykonane zostały plany ochrony dla wybranych obszarów zgłoszonych do sieci NATURA 2000. Program realizowany był między innymi przez IUCN. Przygotowanie planów zarządzania wybranych pilotażowych obszarów zgłoszonych do sieci NATURA 2000 miało również na celu

opracowanie metodologicznych narzędzi zarządzania obszarami [Petit-Uzac, Pawlaczyk 2005].

Zespół, w skład którego wchodził m.in. specjalista ochrony krajobrazu, hydrolog, ichtiolog, botanik oraz zoolog, opracował projekty programów zarządzania NATURA 2000 dla dwóch zatwierdzonych obszarów: ptasiego „Małopolski Przełom Wisły” (PLB140006) i siedliskowego „Dolina Zwolenki” (PLH140006) oraz projektowanego obszaru siedliskowego „Przełom Wisły w Małopolsce”.

WISŁA ŚRODKOWA STAN I ZAGROŻENIA

Doliny rzeczne ze względu na swój mozaikowy układ siedlisk – od skrajnie suchych na zboczach do wilgotnych i bardzo żyznych na glebach mułowych i madach na tarasach, pozwalają na funkcjonowanie wyjątkowo bogatych zgrupowań flory i fauny. Wyjątkowa wartość siedlisk związanych z rzekami, a szczególnie tymi największymi, jak Bug czy Wisła, polega na tym, że w Europie większość tego typu siedlisk została utracona na skutek regulacji rzek i prac melioracyjnych. W dolinie Wisły zachowały się w dobrym stanie siedliska przyrodnicze NATURA 2000 takie jak: starorzecza i inne naturalne, eutroficzne zbiorniki wodne (3150), zalewane muliste brzegi rzek (3270), suche, śródlądowe murawy napiaskowe (6120 – priorytetowe), murawy kserotermiczne (6210), naturalne i półnaturalne ziołorośla nadrzeczne i okrajkowe (6430), łąki selernicowe (6440), niżowe i górskie łąki użytkowane ekstensywnie (6510), łąki środkowoeuropejskie (9170), lasy łąkowe i nadrzeczne zarośla wierzbowe (91E0 – priorytetowe) i świetlista dąbrowa subkontynentalna (91I0 – priorytetowe).

Siedliska te stanowią kluczowy element biotopów ptaków wykorzystujących je jako miejsce gniazdowania i drogę migracji. Stanowiło to podstawę do objęcia tego odcinka doliny ochroną jako ostoi ptasiej. Najważniejsze gatunki ptaków występujące w ostoi to: rybitwa rzeczna *Sterna hirundo*, rybitwa białoczelna *Sterna albifrons*, mewa czarnogłowa *Larus melanocephalus*, derkacz *Crex crex*, zimorodek *Alcedo atthis*, dzięcioł białoszy *Dendrocopos syriacus*, błotniak stawowy *Circus aeruginosus*, błotniak stawowy *Circus pygargus* [Chylarecki, Sawicki 2003].

Zasadnicze przekształcenia w krajobrazie doliny Wisły Środkowej nastąpiły w drugiej połowie XX wieku. W wyniku obwałowania na odcinku przełomowym doszło do odcięcia powierzchni naturalnych obszarów zalewowych i pozostawienia około 40% w międzywałach,

w strefie przepływu powodziowego. Skutkuje to podniesieniem poziomu wód podczas powodzi, wzrostem prędkości przepływu, co z kolei może wywoływać lub wzmacniać procesy erozyjne w samym korycie. Zmniejszenie powierzchni sedimentacji transportowanego materiału przyczynia się do wzrostu tempa przyrostu pionowego osadów w międzywale.

Najbardziej istotne przeobrażenia antropogeniczne w przełomowym odcinku Wisły nastąpiły w ciągu ostatnich 40 lat, w związku z regulacją rzeki na wodę średnią roczną i budowę poprzecznych „ostróg” oraz podłużnych tam, zwężających koryto.

Po przeprowadzeniu robót hydrotechnicznych Wisła Środkowa nie straciła charakteru rzeki roztokowej. W jej korycie nie powstrzymano procesu akumulacji rumowiska: tworzenia piaszczystych mieelizn, odsypisk i wysp. Nie przewidziano również następstw wykonywanych zabiegów dla funkcjonowania rzeki. Tymczasem poza szybkim tempem akumulacji materiału na terasie zalewowej w międzywale oraz między budowlami regulacyjnymi w ramach terasy poregulacyjnej, dała się zauważyć w samym korycie Wisły tendencja do erozji i pogłębiania dna (1 m/60 lat), przy dużej ruchliwości jego form [Warowna 2003].

Istotne jest to, że regulacja koryta i budowa wałów przeciwpowodziowych nie zmniejszyła ryzyka powodzi w dolinie Wisły Środkowej. Proces nadbudowy terasy zalewowej powoduje systematyczny spadek pojemności międzywala (przy i tak już znacznie ograniczonym wałami łożysku-korycie powodziowym rzeki). Regulacja Wisły na wielką wodę, dając złudne poczucie bezpieczeństwa, przyczyniła się do intensyfikacji zagospodarowania i ekspansji osadnictwa na terasie powodziowej w części zawala. Jednocześnie w ostatnim okresie zauważalny jest wyraźny spadek zainteresowania rolników ekstensywnym użytkowaniem obszaru międzywala.

Zmiany tras koryta z jego skracaniem, prostowaniem i pogłębianiem stanowią czynnik wydatnie przyspieszający odpływ wód powierzchniowych z terenów doliny. Przy okazji tych prac zniszczeniu ulegają też wypłyca w korycie, piaszczyste wyspy i odsypiska przybrzeżne stanowiące miejsca żerowania i rozrodu cennej fauny.

Mechanizm zgubnego dla ptaków oddziaływania takich czy innych prac regulacyjnych w dolinie Wisły sprowadza się nie tylko do fizycznego zniszczenia wysp i wypłyca, ale też uniemożliwia ich naturalne odtwarzanie się. Obecnie od wielu lat usiłuje się wprowadzać rozwiązania nieprzerwanej regulacji według trasy regulacyjnej wód

średnich rocznych. Roboty tego typu powodują likwidację wysp i rzecznych kęp (bądź trwałe łączenie ich z lądem), erodujących piaszczystych skarp brzegowych, eliminują istnienie starorzeczy, które zostają odcięte przetasowaniami od głównego nurtu. Tam, gdzie wykonano te prace, różnorodność biologiczna uregulowanej Wisły spada, np. często już w następnym sezonie po realizacji prac regulacyjnych opuszczają przekształcony fragment rzeki ptaki siewkowate, gniazdujące na wyspach oraz dwa gatunki piaszczystych skarp: zimorodek (*Alcedo atthis*) i jaskółka brzegówka (*Riparia riparia*).

W następnym etapie giną lasy łęgowe, gdyż skutek robót hydrotechnicznych, tworzących trasę regulacyjną trwałemu obniżeniu ulega dno koryta, co powoduje stopniowy spadek wód gruntowych terenów nadbrzeżnych. Dlatego ochrona przeciwpowodziowa nie może być pretekstem do niszczenia lasów zalewowych występujących w dolinach rzecznych.

Spadek walorów przyrodniczych wskutek niewłaściwej regulacji rzeki trwa wiele lat po zrealizowaniu inwestycji, tak np. dzieje się na terenie rezerwatu „Krowia Wyspa”, która wskutek ustabilizowania w przeszłości głównego nurtu i powstrzymania naturalnych procesów hydrologicznych roztokowego koryta jest zagrożona zalądowaniem (trwałym połączeniem z lądem). Brak naturalnego wpływu rzeki na wyspę powoduje przyspieszenie sukcesji roślinności, zniknięcie odkrytych piasków, wymaganych przez większość gniazdujących ptaków: rybitw, mew i sieweczek. Unikatywne gatunki zasiedlające rzeczne wyspy, dawniej dość regularnie gniazdujące w tym rezerwacie, jak mewa czarnogłowa *Larus melanocephalus*, kulon *Burhinus oedicnemus*, ostrzygojad *Heamatopus ostralegus* – trwale wycofały się z rezerwatu na inne, nieobjęte regulacją odcinki rzeki, gdzie łachy piaszczyste są w sposób naturalny odnawiane. Wyspa systematycznie penetrowana jest przez ssaki drapieżne np. lisy.

CELE STRATEGICZNE I OPERACYJNE W PROGRAMIE ZARZĄDZANIA

Sformułowano następujące cele strategiczne dla ochrony siedlisk i gatunków obszarów NATURA 2000 „Małopolski Przełom Wisły”, „Przełom Wisły w Małopolsce” i „Dolina Zwolenki”:

I. Podtrzymanie naturalnych procesów kształtujących dolinę Wisły, zachowanie warunków siedliskowych do funkcjonowania ekosystemów, w szczególności zachowanie, a w razie potrzeby przywrócenie

właściwych stosunków wodnych oraz utrzymanie wysokiej jakości i właściwego składu fizykochemicznego wód.

Skuteczna ochrona obszaru Małopolskiego Przełomu Wisły powinna być związana przede wszystkim z zachowaniem optymalnego, z punktu widzenia ochrony przyrody, reżimu hydrologicznego (utrzymaniu charakterystyki czasoprzestrzennej przepływów) rzeki Wisły oraz utrzymaniu lub odtworzeniu naturalnych procesów kształtowania koryta rzeki roztokowej (transportowanie rumowiska, deponowanie osadów, abrazja itp.). Naturalny reżim hydrologiczny ma kluczowe znaczenie dla długofalowej egzystencji trzech głównych kategorii siedlisk w dolinie Wisły – zarówno siedliska koryta rzeki, nadbrzeżnych lasów łęgowych, jak i zalewowych łąk na nadrzecznych tarasach [Chylarecki, Kucharczyk 2004].

Dla skutecznej ochrony awifauny w Małopolskim Przełomie Wisły najważniejsze jest utrzymanie siedlisk związanych z rozrodem i żerowaniem gatunków łęgowych i migrujących.

Sezonowe wylewy rzek są naturalnym zjawiskiem przyrodniczym niezbędnym do zachowania zbiorowisk podmokłych, a wraz z nimi unikatowej fauny i flory. Wiosenny zalew powierzchni jest bardzo istotny, gdyż płytko zalane fragmenty łąk stanowią miejsce rozwoju bogatej fauny bezkręgowców, głównie larw owadów, stanowiących z kolei podstawowy pokarm wielu cennych ptaków. W przypadku płazów i wielu gatunków ryb, płytkie wczesnowiosenne rozlewiska stanowią miejsce rozrodu i składania jaj. Powolne tempo opadania wód pozwala na wyklucie się kijanek i ich przemieszczenie w głębsze partie rozlewisk. Zbyt szybki spadek wody stanowi czynnik masowej śmiertelności wczesnych stadiów rozwojowych płazów.

II. W ekosystemach leśnych i zadrzewieniach doliny Wisły strategicznym celem jest zachowanie bądź renaturyzacja powierzchni zajętych przez siedliska łąkowe i grądowe oraz utrzymanie bądź poprawa warunków funkcjonowania związanych z nimi gatunków, przede wszystkim ptaków. Ważnym celem dla ochrony obszaru Przełomu Wisły w Małopolsce jest zabezpieczenie siedlisk związanych z użytkowaniem rolniczym:

- siedlisk łąkowych poprzez utrzymanie bądź przywrócenie ekstensywnego użytkowania łąkowego i wypasowego,*
- muraw kserotermicznych z cennymi gatunkami roślin i zwierząt (szczególnie bezkręgowych).*

Systematyczne zmniejszanie się rozmiaru użytkowania łąkowopastwiskowego gruntów w dolinie Wisły przyczynia się do utraty ich

najcenniejszych walorów przyrodniczych przede wszystkim siedlisk rzadkich i ginących gatunków ptaków. Proces ten, postępujący od kilkunastu lat w ostatnim okresie nasilił się na tyle, że obecnie stanowi najistotniejszy czynnik zagrażający ornitologicznym walorom obszaru i zróżnicowaniu jego ekosystemów [Chylarecki, Nowicki 1993]. Niekorzystny wpływ ograniczenia lub wycofania się z użytkowania rolniczego dotyczy dziś ponad połowy użytków zielonych i jego zahamowanie powinno być obecnie najważniejszym zadaniem służb ochrony przyrody.

Na gruntach Skarbu Państwa pod zarządem RZGW konieczne jest wykaszanie rzeplenia włoskiego (ekspansywny gatunek obcy) oraz wskazane jest również wykaszanie 2–3-letnich odrostów wierzby, ze względu na silną ekspansję zarośli wierzbowych na terenach zalewowych. Powoduje to zacienianie siedliska przyrodniczego mulistych brzegów rzek i zanikanie charakterystycznych dla niego gatunków. Zanikają także siedliska ptaków gnieźdzących się na świeżych aluwkach.

W skali kraju bardzo ważna jest pomoc finansowa dla rolników w ramach programów rolnośrodowiskowych. Największą nadzieję na poprawę sytuacji w zakresie ochrony siedlisk i gatunków na gruntach rolnych stwarza nowy pakiet wchodzący w latach 2007–2013 ochrona cennych siedlisk przyrodniczych. Płatności za działania rolnośrodowiskowe podejmowane na terenach objętych programem NATURA 2000 są wyższe o 20% niż na poza nimi. Zaplanowane w projekcie działania na gruntach prywatnych będą realizowane wyłącznie na zasadzie dobrowolnego udziału podobnie, jak i dopłaty dla rolników za proekologiczne użytkowanie gruntów rolnych, np. łąk i pastwisk.

Zdaniem autorów, należy utworzyć nowy pakiet w programach rolnośrodowiskowych dotyczący gruntów na nieobwałowanych odcinkach dolin rzecznych, które są systematycznie podtapiane. Pakiet powinien obejmować tylko łąki i pastwiska bez możliwości zmiany ich użytkowania. Wielkość dopłat powinna być uzależniona od zlokalizowania gruntów w poszczególnych strefach zalewania (I–III). Taki nowy pakiet nie tylko przyczyniłby się do ochrony unikalnych nadrzecznych zbiorowisk roślinnych ale przyniósłby w efekcie konkretne oszczędności dla budżetu państwa. Budowa wałów na wielu odcinkach rzek stałaby się niepotrzebna, gdyż rolnicy byłiby zainteresowani otrzymywaniem corocznych dopłat za gotowość na zalewanie ich łąk i pastwisk.

III. Niezbędne jest utrzymanie drożności korytarza ekologicznego Wisły na całej długości rzeki od źródeł po ujście. W tym celu niezbędne jest odsunięcie wałów od głównego koryta rzeki.

Korytarze ekologiczne są to struktury przestrzenne, które umożliwiają rozprzestrzenianie się gatunków pomiędzy obszarami węzłowymi oraz terenami przylegającymi do nich.

Wisła – ze względu na swoją wielkość i położenie oraz zachowane cechy naturalne pełni bardzo ważną funkcję korytarza ekologicznego rangi europejskiej. Dolina Wisły jest elementem pasmowym wyraźnie wyodrębniającym się od otoczenia pod względem przyrodniczym, gdyż jest znacznie mniej intensywnie użytkowana i zagospodarowana. Pozwala to jej pełnić funkcję drogi przemieszczania się gatunków wędrownych przede wszystkim, takich jak: ptaki, ssaki i ryby na dalekie odległości.

Wielkie znaczenie korytarza ekologicznego doliny Wisły polega na dużym bogactwie siedlisk i nisz ekologicznych, jakie posiada ta jedna z ostatnich nie uregulowanych do końca rzek Europy. Dolina rzeczna jest uniwersalnym korytarzem środowisk wodnych, jako struktura ciągła i powtarzające się mozaiki siedlisk. Istotne jest, aby szerokość Doliny Wisły z naturalną mozaiką siedlisk była jak najszersza. Już zmniejszenie szerokości obszaru do 500 metrów ogranicza znacznie jej funkcję.

IV. Dla ochrony siedlisk i gatunków występujących w Dolinie Zwolenki strategiczne znaczenie ma zachowanie istniejących stosunków wodnych.

Do występowania siedlisk i gatunków związanych z zalewowym charakterem doliny Zwolenki niezbędne jest zachowanie cyklicznych zalewów. Zjawisko to jest ściśle związane z podwyższonymi stanami na rzece Wiśle i dla jego istnienia nie można przerwać szerokiej łączności obu tych dolin. Przedsięwzięcia hydrotechniczne i inne duże inwestycje, które planowane są do realizacji w dolinach Wisły oraz Zwolenki i w ich bezpośrednim sąsiedztwie. Mogą one doprowadzić do zachwiania istniejącej równowagi ekologicznej: zaniku torfowisk, zniszczenia miejsc bytowania i rozrodu gatunków wodnych i wodno-błotnych roślin i zwierząt (np. żółwia błotnego, piskorza, kumaka nizinnego).

PODSUMOWANIE

Realizacja pilotażowych programów zarządzania obszarami NATURA 2000 „Małopolski Przełom Wisły”, „Przełom Wisły w Małopolsce” i „Dolina Zwolenki” nie była łatwa ze względu na ograniczenia czasowe i jednoczesne opracowywanie metodyki. Okres przygotowawczy (kompletowanie zespołu, zbieranie materiałów, zdobywanie podkładów mapowych) zajął 3 miesiące, 4 miesiące trwało uzgodnienie metodyki, realizacja prac terenowych i opracowanie materiałów i map. Tylko dzięki doświadczeniu pracowników IUCN, dużemu zaangażowaniu wykonawców i fachowości doradców możliwe było sfinalizowanie tego programu. Jak wynika z praktyki okres realizacji programu, z uwagi na konieczność konsultacji z samorządami i prowadzenie badań terenowych nie może być krótszy niż 2 lata (powinien obejmować dwa sezony wegetacyjne przy ostoi siedliskowej lub dwa okresy wiosenne przy ostoi ptasiej). Konieczne jest wykonanie szczegółowej inwentaryzacji siedlisk i gatunków oparte na badaniach terenowych.

Ochrona rezerwatowa w dolinach rzecznych jest niewystarczająca podobnie, jak objęcie tylko niewielkich najciekawszych pod względem florystycznym czy ornitologicznym odcinków rzeki programem NATURA 2000. Jedynie ochrona całego dynamicznego układu nadbrzeżnych siedlisk i „wędrujących wysp” może przynieść oczekiwane wyniki. Skuteczna ochrona Wisły Środkowej uwarunkowana jest przede wszystkim zachowaniem optymalnego z punktu widzenia ochrony przyrody reżimu hydrologicznego Wisły oraz utrzymaniu lub odtworzeniu naturalnych procesów kształtowania koryta rzeki roztokowej.

Ochrona dolin i pradolin ma kluczowe znaczenie w ochronie różnorodności biologicznej i krajobrazowej kraju. Ponieważ tereny podmokłe związane z ciekami w istniejącej krajowej sieci ochrony nie uzyskały optymalnego zabezpieczenia walorów przyrodniczych to warto wykorzystać wprowadzenie systemu NATURA 2000 do ochrony naszych, jeszcze dobrze zachowanych dolin rzecznych. Dlatego niezbędne jest kontynuowanie tworzenia jednej sieci będącej spójnym przestrzennie i funkcjonalnie systemem obszarów cennych przyrodniczo. Obszary NATURA 2000 powinny być elementami tej sieci. Ta forma ochrony szczególnie predysponuje ją do pełnienia funkcji korytarzy ekologicznych łączących węzły sieci.

Pomimo wejścia Polski do UE i obowiązywania Ramowej Dyrektywy Wodnej już na wstępnym etapie rozmów z przedstawicielami zarządzającymi gospodarką wodną w naszym kraju było widoczne, że

priorytetowym zadaniem tych instytucji są działania ochrony przed powodzią i zagwarantowanie odpowiedniej ilości wód dla rolnictwa i gospodarki. Przepisy wynikające z ustawy prawo wodne nadal wymuszają takie samo podejście, pomimo iż niektórzy przedstawiciele RZGW mają świadomość konieczności zmian. Obowiązujące nadal kryteria hydrologiczne typu przepływ nienaruszalny, który miał gwarantować utrzymanie życia w rzekach przy dzisiejszym poziomie wiedzy są niewystarczające. Konieczne jest jak najszybsze przyjęcie już od dawna proponowanych rozwiązań [Okruszko i in. 1996], w których proponuje się przy wyznaczaniu wielkości przepływów nienaruszalnych uwzględnianie kryterium krajobrazowego – występowanie zalewów wiosennych na obszarach, dla których zalew ten jest istotnym czynnikiem kształtującym siedlisko oraz niedopuszczenie do nadmiernego przesuszenia siedlisk w dolinach rzecznych w okresie niżówkowym.

Tworzenie pilotażowego programu zarządzania dla cennego pod względem ornitologicznym i florystycznym odcinka Wisły między Zawichostem a Puławami (opierające się w głównej mierze na negocjacjach pomiędzy „wodniakami” a przyrodnikami) udowodniło, że możliwy jest kompromis. Jak wykazała praktyka, aby ochronić unikalne zbiorowiska flory i fauny oraz zrealizować program NATURA 2000 w dolinach dużych rzek konieczna jest zmiana przepisów prawnych (ustawa prawo wodne i ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym) poprzez zmianę hierarchii celów i zlikwidowanie sprzeczności między potrzebami ochrony siedlisk i gatunków a koniecznością działań przeciwpowodziowych.

Ponieważ wprowadzenie NATURY 2000 w dolinach dużych rzek dla skutecznej ochrony będzie wymagało znacznych nakładów finansowych na przeprojektowanie i wykonanie proekologicznych rozwiązań przeciwpowodziowych konieczne jest zagwarantowanie w budżecie odpowiednich środków finansowych. Może to wzorem innych państw wymagać podpisania odpowiedniego porozumienia między Krajowym Zarządem Gospodarki Wodnej” (przyszłą instytucją zarządzającą rzekami) a Rządem RP na realizację NATURY 2000 w dolinach rzek.

BIBLIOGRAFIA

Chylarecki P., Nowicki W. *Wartości przyrodnicze dużych rzek Polski. Zagrożenia i możliwości ochrony*. Warszawa, Chrońmy Przyr. Ojcz. 1993, 49(4) s. 14–39.

- Chylarecki, P., Kucharczyk M. *Przyrodnicze uwarunkowania wdrażania sieci Natura 2000 na obszarach dolin rzecznych*, maszynopis. Warszawa 2004.
- Chylarecki P., Sawicki G. *Ostoja Ptaków Doliny Środkowej Wisły*, Warszawa 2003.
- Jermaczek A., Czwałga T., Krzyśków T., Stańko R. *Ptaki Kostrzyńskiego Zbiornika Retencyjnego w okresie lęgowym w latach 1990–1992*. *Przegl. Przyr.* 1993, 4, 2: s. 21–40.
- Okruszko T., Tyszewski S., Pudłowska D. *Gospodarowanie zasobami wodnymi Górnej Narwi*. *Zeszyty Prob. Post. Nauk Rol.*, 428, Warszawa 1996.
- Petit-Uzac V., Pawlaczyk P. *Przewodnik metodyczny „Planowanie ochrony obszarów Natura 2000*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2005.
- Warowna J. *Wpływ zabudowy hydrotechnicznej na warunki sedymentacji w korycie powodziowym Wisły na odcinku Zawichost – Puławy*. wyd. UMCS, Lublin 2003.

Mgr Jacek Kot
Dr hab. Marek Kucharczyk
Zakład Ochrony Przyrody
Instytut Biologii
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Recenzent: *Doc. dr hab. Elżbieta Dumnicka*

Jacek Kot, Marek Kucharczyk

**PILOT MANAGEMENT PROGRAMMES FOR NATURE 2000 sites,
“THE MAŁOPOLSKA VISTULA GAP”,
“THE VISTULA GAP IN MAŁOPOLSKA”
AND “THE ZWOLENKA RIVER VALLEY”**

SUMMARY

With the financial support of the European Union, as part of the Twinning Project PHARE PL/IB/2001/EN/02 "Implementation of NATURA 2000 Network in Poland", management plans of selected sites within the NATURA 2000 network have been prepared. The project was carried out by IUCN with considerable support from the French Ministry of Ecology and Sustainable Development and the Polish Ministry of the Environment. Part of this project, apart from preparing plans of management of selected pilot areas within the NATURA 2000 network, was preparing methodological tools for area management.

Among other things, programmes have been prepared for the management of two existing sites: a bird site “The Małopolska Vistula Gap” (PLB140006) and a habitat site “The Zwolenka River Valley” (PLH140006) as well as a planned habitat site “The Vistula Gap in Małopolska.

The following strategic aims in protecting habitats and species have been formulated:

1. Sustaining natural processes that shape the Vistula Valley, maintaining suitable habitat conditions for ecosystems to function, especially maintaining and, if necessary, recreating appropriate water relations as well as maintaining the high quality and appropriate physico-chemical composition of local waters.

2. In forest ecosystems and plantings in the Vistula Valley the main strategic aim is sustaining or re-naturalisation of areas covered with riparian and dry-ground forests as well as maintaining or improving life conditions of species connected with them, especially birds. Another important aim for the Vistula Gap in Małopolska is protecting habitats connected with agriculture: (a) meadow habitats – through maintaining or re-introducing their extensive use as meadows or grazing areas, (b) xerothermic grasslands with their precious plant and animal species.

3. It is extremely important to keep the ecological corridor of the Vistula passable along its whole length, from the source to the mouth of the river. In order to do that it is necessary to move the embankments away from the river channel.

For protecting the species and habitats of the Zwolenka River Valley it is vital to maintain the existing water relations.

Key words: Poland, Vistula River Valley, protection of natural environment, Natura 2000, management plans